

Róża Godula-Węclawowicz*

Zapomniani prekursorzy dziedzictwa niematerialnego. *Synteza wartości kulturowych przestrzeni Państwa Polskiego po latach*

Synthesis of cultural values of the Polish State Space: years after. The intangible cultural heritage and its forgotten precursors

Słowa kluczowe: dziedzictwo, krajobraz kulturowy, tożsamość kulturowa

Key words: heritage, cultural landscape, cultural identity

Projekt badawczy. Późną jesienią, w listopadzie roku 1989 odbyło się w Zamku Królewskim w Warszawie spotkanie. Gospodarzem był dyrektor Zamku, a zarazem prezes Polskiej Akademii Nauk, historyk kultury prof. Aleksander Gieysztor¹. Rozważano zorganizowanie badań nad wyznacznikami kulturowymi naszego kraju, czyli w *przestrzeni Państwa Polskiego*. Przestrzeń kulturowa, przestrzeń historyczna, kształtowanie przestrzeni, kreowanie jej, wyobrażeniowe jej przeżywanie, wartościowanie – to były ówczesnie już bardzo nośne kategorie w antropologii kulturowej i w geografii humanistycznej czy w historii kultury². Do dziś nie straciły swej naukowej przydatności, co więcej – nadal dynamicznie rozwija się szeroka refleksja humanistyczna nad tą problematyką³.

W toku dyskusji uzgodniono cel tematu badawczego – syntetyczne opracowanie dotychczasowego stanu badań. Dlatego też nazwano go *Syntezą wartości kulturowych przestrzeni Państwa Polskiego*. Podkreślono poznawcze walory zasobu uporządkowanej, podsumowanej wiedzy w dalszych szczegółowych pracach w wielu dyscyplinach naukowych, a także jego praktyczną przydatność w decyzjach administracyjnych, m. in. przy opracowaniu założeń ustawy o ochronie środowiska kulturowego i nowego podziału administracyjnego kraju.

Research project. In the late autumn, in November 1989, a meeting was held in the Royal Castle in Warsaw. It was hosted by the Castle director and the Chairman of the Polish Academy of Sciences, a historian of culture, prof. Aleksander Gieysztor¹. The discussion concerned organising research on cultural determinants of our country, i.e. of the Polish State Space. The cultural space, the historical space, shaping the space, creating it, experiencing its imagery, evaluating it – those were then very valid categories in cultural anthropology and humanist geography or the history of culture². Until today they have lost nothing from their scientific usefulness, what is more – profound humanist reflection on those issues is still dynamically developing³.

In the course of discussion the target of the research subject was established – a synthetic study of the existing state of research. That is why it was called the *Synthesis of Cultural Values of the Polish State Space*. The cognitive values of the ordered, recapitulated knowledge for further detailed work in various scientific disciplines were emphasised, as well as its practical application in administrative decisions, e.g. while preparing guidelines for the act on the protection of cultural environment and the new administrative division of the coun-

* dr hab., prof. PAN, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

* dr hab., prof. PAN, Institute of Archaeology and Ethnology of Polish Academy of Science

Cytowanie / Citation: Godula-Węclawowicz R. *Synthesis of cultural values of the Polish State space: years after. The intangible cultural heritage and its forgotten precursors*. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2018;55:42-50

Otrzymano / Received: 09.07.2018 • **Zaakceptowano / Accepted:** 16.07.2018

doi:10.17425/WK55HERITAGE

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Zakładano, że aspekt tożsamości kulturowej i tradycji historycznej zostanie uwzględniony w planowanej reformie, przywracającej trójstopniową strukturę terytorialną. Spodziewano się też wytyczania nowych tras szybkiego ruchu oraz nowych obszarów chronionych, jak parki krajobrazowe i parki kulturowe. *Synteza* „miała stać się bazą wiadomości dla służb państwowych i samorządowych a także kanwą programów społecznych organizacji lokalnych i regionalnych”⁴. Miała zostać praktycznie wykorzystana do opracowania wytycznych konserwatorskich, planów miejscowych i regionalnych.

Projekt finansowało ówczesne Ministerstwo Kultury i Sztuki. Nad całością czuwała Rada Naukowa Syntezy z prof. Aleksandrem Gieysztozem na czele, a jej członkami byli m.in. prof. Alicja Karłowska-Kamzowa⁵, historyk sztuki i kultury z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu i prof. Henryk Samsonowicz⁶, historyk-mediewista z Uniwersytetu Warszawskiego, ówczesnie świeżo powołany minister edukacji narodowej. Jednak nadmiar ministerialnych obowiązków zmusił go wkrótce do wycofania się do roli konsultanta, a w jego miejsce powołano prof. Janusza Bogdanowskiego⁷, architekta krajobrazu z Politechniki Krakowskiej, który w drugiej fazie prac przejął funkcję przewodniczącego Rady Naukowej.

Koordinację powierzono powstałemu parę lat wcześniej Gdańskiemu Ośrodkowi Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego; jego dyrektorem został architekt, dr Artur Kostarczyk⁸. Gdański ośrodek był pierwszym w Polsce, który badał i dokumentował dziedzictwo materialne i niematerialne. Przewidywano powołanie podobnych w każdym województwie. Miały być merytorycznym wsparciem dla ówczesnej Państwowej Służby Ochrony Zabytków (dziś rolę tę pełnią wojewódzkie filie Narodowego Instytutu Dziedzictwa z centralą w Warszawie). Celem prac było syntetyczne studium historyczno-kulturowe przestrzeni państwa polskiego na postawie analizy dotychczasowej literatury przedmiotu i materiałów kartograficznych. Pięcioletni w założeniu program realizowano sześć lat, aż do 1995 roku. Przesunięcia spowodowały przeciągające się dyskusje nad wyznaczaniem nowych, interdyscyplinarnych tematów do sumarycznego przedstawienia, oczywiście w zakresie dotychczasowego stanu badań nad nimi.

Ostatecznie analizowany teren badawczy podzielono na 14 umownych prowincji, ukształtowanych na obszarze dzisiejszej Polski od późnego średniowiecza w długim procesie historycznym, oczywiście ze świadomością jego złożoności i zmienności: 1. Pomorze Zachodnie; 2. Pomorze Wschodnie (Pomorze Gdańskie); 3. Warmia i Mazury; 4. Wielkopolska; 5. Kujawy i Ziemia Chełmińsko-Dobrzyńska; 6. Mazowsze; 7. Podlasie; 8. Dolny Śląsk; 9. Ziemia Sieradzko-Łęczycka; 10. Ziemia Sandomierska; 11. Lubelszczyzna; 12. Górny Śląsk; 13. Ziemia Krakowska; 14. Ziemia Przemysko-Sanocka (zachodni fragment ziem ruskich Korony). Pojałtańska zmiana granic spowodowała, że na zachodzie i północy, czyli na tzw. Ziemiach Odzyskanych trzeba było wykroczyć poza historyczne rubieże, a wycofać się z nich na wschodzie.

try. It was assumed that the aspect of cultural identity and historic tradition would be taken into consideration in the planned reform that restored the three-level territorial structure. It was also expected to be used for marking out new expressways, and new protected areas such as landscape parks or cultural parks. The *Synthesis* „was to become an information base for state and local services, as well as a basis for programmes of local and regional social organisations”⁴. It was to be practically used in preparing conservation guidelines, and local or regional plans.

The project was sponsored by the then Ministry of Arts and Culture. The whole was supervised by the Synthesis Scientific Board with prof. Aleksander Gieysztor as the head, and such members as e.g. prof. Alicja Karłowska-Kamzowa⁵, a historian of art and culture from the Adam Mickiewicz University in Poznan, and prof. Henryk Samsonowicz⁶, a medieval historian from the University of Warsaw, then newly appointed Minister of National Education. However, the surfeit of ministerial obligations soon forced the latter to resign his function of a consultant, and prof. Janusz Bogdanowski⁷, a landscape architect from the Cracow University of Technology was nominated instead. He took over as the chairman of the Scientific Board during the second stage of the work.

Coordinating the work was entrusted to the Centre for Studies and Protection of Cultural Environment in Gdansk established a few years earlier; its director was an architect, dr Artur Kostarczyk⁸. The Gdańsk centre was the first one in Poland which examined and documented material and immaterial heritage. It was expected that similar ones would be established in every voivodeship. They were to provide scientific backup for the then State Monument Protection Service (nowadays this role is fulfilled by voivodeship branches of the National Heritage Institute with their headquarters in Warsaw). The final result of the work was a synthetic historical-cultural study of the territory of the Polish state based on the analysis of existing literature of the subject and cartographic materials. The supposedly five-year long topic was realized for six years, until the year 1995. Delays were caused by prolonged discussions on choosing new, interdisciplinary topics to be recapitulated and presented, naturally within the range of the current state of research.

Ultimately the analysed research area was divided into 14 pre-arranged provinces, formed within the area of modern-day Poland since the late medieval period in the course of a lengthy historical process, while being aware of its complexity and changeability: 1. West Pomerania; 2. Eastern Pomerania (Gdańsk Pomerze); 3. Warmia and Masuria; 4. Greater Poland; 5. Kuyavia and Chełmno-Dobrzyń Lands; 6. Mazovia; 7. Podlachia; 8. Lower Silesia; 9. Sieradz-Łęczyca Region; 10. Sandomierz Region; 11. Lublin Region; 12. Upper Silesia; 13. Krakow Region; 14. Przemyśl-Sanok Region (western fragment of the Ruthenian lands of the Polish Crown). Because of the change of borders after

W granicach PRL-u pozostał duży fragment dawnego województwa ruskiego, zatem jego ośrodek koordynujący utworzono w Rzeszowie. Podobnie nowymi „organizacyjnymi stolicami” reszt północno-wschodnich stały się Biała Podlaska i Białystok, dawniej Ziemi Sieradzko-Łęczyckiej – Łódź, a Ziemi Sandomierskiej – Kielce. Dla uzyskania porównywalnych wyników syntetyczne opracowania poszczególnych prowincji zawierały ten sam układ tematyczny:

- struktura terytorialna,
- struktura osadnicza,
- niematerialne i krajobrazowe czynniki tożsamościowe,
- struktura środowiska kulturowego,
- przesłanki do strategii ochrony środowiska kulturowego.

Ziemia Krakowska. Prof. Tomaszowi Węclawowiczowi oraz autorce niniejszego tekstu, ówczesiście adiunktom Uniwersytetu Jagiellońskiego (odpowiednio: Instytutu Historii Sztuki oraz Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej), powierzono funkcję koordynatorów zespołu opracowującego dziedzictwo kulturowe przestrzeni Ziemi Krakowskiej. Do analizy poszczególnych zagadnień zaproszono uznanych specjalistów, m.in. prof. Kazimierza Kuśnierza⁹ z Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, prof. Marię Strycharską-Brzezina¹⁰ z Instytutu Językoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Antoniego Jackowskiego¹¹, prof. Kazimierza Trafasa¹² i prof. Zygmunta Górki¹³ z Instytutu Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dr. Jacka Laberscheka¹⁴ z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. Przykładem uwidaczniającym zakres i skalę trudności *Syntezy* będzie poniższy przegląd problematyki Ziemi Krakowskiej, z konieczności bardzo wybiórczy¹⁵.

Struktura terytorialna. Ziemia Krakowska nie jest pojęciem ścisłym historycznie. Dzielnicy krakowskiej średniowiecznego państwa Piastów nie można utożsamiać z województwem krakowskim Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI w. do ostatniej ćwierci XVIII), a tym bardziej z Departamentem Krakowskim Księstwa Warszawskiego (1809–1815) i Rzeczpospolitą Krakowską (1815–1846). Również w wieku XX kilkakrotnie wydzielano rozmaite granice województwa krakowskiego.

W delimitacji prowincji krakowskiej szczególnie problematyczna była zmienność w ostatnich ponad dwustu latach. Na zachodzie naturalną linią demarkacyjną pozostał wododział górnej Odry i górnej Wisły. Co ciekawe, ma on swoje przedłużenie na południu, w historycznej granicy między Węgrami a Morawami, czyli współcześnie między Republiką Słowacką a Republiką Czeską. Jednakże w ciągu stuleci ów liniowy wododział stał się strefowy, z tendencją do przemieszczania się ku wschodowi. Przyczyną był dynamiczny rozwój aglomeracji górnośląskiej i bielskiej, które wchłonęły powiaty częstochowski, będziński, zawierciański i niewielkie samodzielne Księstwo Siewierskie (własność biskupów krakowskich od wieku XV do III rozbioru Polski w 1795 r.). Ośrodek bielski zdominował region żywiecki.

the Jałta Treaty, in the west and north, namely in the so called Recovered Territories, land beyond the historic borders had to be taken into consideration, while it had to be given up in the east of Poland. A large section of the former Ruthenian Voivodeship remained within the borders of the Polish People's Republic; therefore its coordinating centre was established in Rzeszow. Similarly, new "organisational capitals" for the north-eastern borderlands were established in Biała Podlaska and Białystok, for the former Sieradz-Łęczyca Region – Łódź, and for the Sandomierz Region – Kielce. In order to obtain comparable results, synthetic studies of particular provinces had the same topical layout:

- territorial structure,
- settlement structure,
- intangible and landscape identity factors,
- cultural environment structure,
- premises for a cultural environment protection strategy.

Krakow Region. Prof. Tomasz Węclawowicz and the author of this text, then assistants professors at the Jagiellonian University (respectively at: the Institute of History of Art and the Institute of Ethnology and Cultural Anthropology), were entrusted with the functions of coordinators of the team studying the cultural heritage of the Krakow Region who, to analyse particular issues, invited renowned specialists, such as: prof. Kazimierz Kuśnierz⁹ from the Faculty of Architecture, at the Cracow University of Technology; prof. Maria Strycharska-Brzezina¹⁰ from the Linguistic Institute at the Jagiellonian University; prof. Antoni Jackowski¹¹, prof. Kazimierz Trafas¹² and prof. Zygmunt Górka¹³ from the Geography Institute of the Jagiellonian University and dr. Jacek Laberschek¹⁴ from the Institute of History of the Polish Academy of Sciences. An example reflecting the range and scale of difficulty in the *Synthesis* is the below review of the issues in the Krakow Region, fairly selective by necessity¹⁵.

Territorial structure. The Krakow Region is not a historically accurate term. The Krakow Province in the medieval lands of the Piast dynasty did not correspond to the Krakow Voivodeship in the Polish-Lithuanian Commonwealth (the 16th c. till the last quarter of the 18th c.), and even less to the Krakow Department of the Duchy of Warsaw (1809–1815) and the Krakow Republic (1815–1846). Also during the 20th century the boundaries of the Krakow Voivodeship changed several times.

The changes occurring within the last two centuries were particularly problematic for the delimitation of the Krakow province. In the west the watershed of the upper Oder and the upper Vistula rivers remained the natural demarcation line. Interestingly, it has its continuation in the south, in the historic boundary between Hungary and Moravia, i.e. nowadays between the Republic of Slovakia and the Czech Republic. However, in the course of centuries that linear watershed became zonal with a tendency to shift towards the east. It was caused by the dynamic growth of the agglomeration in

Północna granica Ziemi Krakowskiej przesunęła się znacząco na południe w wyniku podziałów rozbiorowych, które utrwaliły się mentalnie i administracyjnie. W rezultacie rozbiorowy gubernialny, po 1918 roku – wojewódzki, ośrodek kielecki zawłaszczył dawne „krakowskie” powiaty, m.in. lelowski, proszowicki. Natomiast Tarnów od końca XVIII wieku związał się bliżej z Krakowem, gdyż został oddzielony od swej „macierzystej” Ziemi Sandomierskiej granicą rozbiorową między carską Rosją a Cesarstwem Austro-Węgierskim.

Południowo-wschodnie rubieże Ziemi Krakowskiej również się zmieniły. W dawnym województwie lwowskim, znacznie okrojonym w stosunku do stanu sprzed roku 1939, wskutek powojennej zmiany granic wystąpiło przesunięcie środka ciężkości na zachód, aż do Rzeszowa – stolicy nowo powstałego wówczas województwa rzeszowskiego. Wskutek tego z nową metropolią w ściślejsze relacje weszły miasta Beskidu Niskiego: Dukła, Jasło i Gorlice¹⁶. Granica południowa, oparta o Karpaty, tylko pozornie była trwała. Bogaty w średniowieczu Spisz długo był terenem przejściowym. Dopiero w roku 1412 trzynastę miast spiskich na trwałe, aż do rozbiorów, włączono do Królestwa Polskiego. Po restytucji Rzeczypospolitej Polskiej po Wielkiej Wojnie wróciło tylko kilka wsi Zamagurza Spiskiego i zamek w Niedzicy, i tak pozostało do dziś. Podobną zmienną strefą graniczną były wsie orawskie na wododziale Wagu i Dunajca. Współcześnie w większości należą do Polski.

Ten pobieżny opis pokazuje niejednoznaczność terytorialną krakowskiej prowincji oraz zmienność i płynność kryteriów, które mogły być przydatne po roku 1989 dla nowej delimitacji administracyjnej kraju w oparciu o aspekty historyczno-tożsamościowe.

Struktura osadnicza Ziemi Krakowskiej w dużej mierze jest pochodną fizjografii. Część wyżynna to pozostałości historycznych osad łąnowych wijących się dolinami beskidzkimi, natomiast część nizinna – wsi niwowych rozłożonych na równinach pośród przynależnych do nich pól i sadów. Podstawowe układy przestrzenne wykształcone w przeszłości uległy znacznym przemianom wraz z rozwojem nowych stosunków gospodarczo-społecznych w wiekach XIX i XX, przede wszystkim uwłaszczenia chłopów, rozwoju ośrodków przemysłowych, likwidacji wielkiej własności ziemskiej, a co za tym idzie, uruchomieniem wielkich procesów migracyjnych czy urbanizacyjnych. Szczególnym fenomenem w krajobrazie osadniczym okazały się ośrodki uzdrowiskowe rozwijające się z dawnych wsi i miasteczek na przełomie wieków XIX i XX. Wykształciły specyficzne elementy kompozycji urbanistycznej: np. parki zdrojowe, obiekty lecznicze – tzw. domy zdrojowe, łaźienki, pijalnie wód oraz zespoły wolnostojących pensjonatów, które najlepiej zachowały się w Piwnicznej, Rabce, Szczawnicy, Zegiestowie, Muszynie i Krynicy.

Niematerialne i krajobrazowe czynniki tożsamościowe to nadzwyczaj obszerny zestaw tematów i zagadnień. Spośród niematerialnych za najistotniejszy aspekt identyfikacji tożsamościowej przyjęto język, strój i architekturę regionalną. Językoznawcy wyróżnili

Upper Silesia and Bielsko, which absorbed the districts of Częstochowa, Będzin, Zawiercie and the small independent Duchy of Siewierz (the property of Krakow Bishops since the 15th century to the 3rd partition of Poland in 1795). The centre in Bielsko dominated the Żywiec region.

The northern border of the Krakow Region moved considerably towards the south as a result of partition divisions which became mentally and administratively permanent. In consequence, Kielce, which during the partitions was a governor's seat and after 1918 the capital of a voivodeship, appropriated the former "Krakow" districts, e.g. of Lelów and Proszowice. On the other hand, since the end of the 18th century Tarnów became more closely connected to Krakow, as it was separated from its "native" Sandomierz Region by the partition border between the imperial Russia and the Austro-Hungarian Empire.

The south-east borderlands of the Krakow Region have also changed. In the former Lviv Voivodeship, considerably smaller in comparison to the state before 1939, as a result of the post-war change of borderline the centre of gravity moved westwards to Rzeszów – the capital of the then newly established Rzeszów Voivodeship. In consequence the towns of the Beskid Niski region, such as: Dukła, Jasło and Gorlice became more closely linked to the new metropolis¹⁶. The permanence of the southern border in the Carpathian Mountains was only illusory. The Spisz region, affluent during the medieval period, was a transitory area. Only in the year 1412 thirteen towns in Spisz were permanently, until the partitions, incorporated in the Kingdom of Poland. After the restitution of the Polish Republic after the Great War only a few villages in Zamagurze Spiskie and the castle in Niedzica were returned, and so it has remained till today. A similarly changeable border zone consisted of villages in the Orava area in the watershed between the Wag and the Dunajec rivers. Nowadays the majority of them are within the Polish territory.

That cursory description demonstrates the territorial ambiguity of the Krakow province as well as the changeability and fluidity of the criteria that might have been useful after 1989 for the new administrative delimitation of the country on the basis of historical-identity aspects.

Settlement structure in the Krakow Region is, to a large extent, a consequence of physiography. The upland consists of relics of historic 'łanowy' (strip) settlements winding along the Beskid valleys, while the lowland consists of 'niwowy' (parcel) villages scattered across the plains amidst fields and orchards belonging to them. The basic spatial layouts shaped in the past were considerably transformed with the development of economic and social relations in the 19th and 20th century, primarily the abolition of serfdom, development of industrial centres, abolition of big landed estates, and consequently triggering large-scale migration or urbanisation processes. Unique phenomena in the

główną linię podziału tzw. mazurzenia, przebiegającą południkowo i oddzielającą Śląsk od Małopolski, a dalej na północ – Wielkopolskę od Mazowsza. Rozpoznali też cztery lokalne dialekty i dziewięć poddialektów (m.in.: krakowski, podhalańsko-beskidzki, góralsko-lachowski, sandomierski czy lasowski). Z kolei ludoznawcy i etnologowie już od przeszło stu lat opisywali strój ludowy jako wyznacznik tożsamości regionalnej i lokalnej. Strój ludowy łączy w sobie bowiem elementy kultury niematerialnej (duchowej, społecznej) i materialnej. Już od końca wieku XVIII regionalny strój krakowski obrastał w symbolikę narodową, by w ciągu następnego stulecia stać się synonimem stroju ogólnonarodowego. Od końca wieku XIX na Podhalu rola i funkcja stroju ludowego jako znaku przynależności do góralszczyzny jest żywa i bardzo nośna. Góralszczyznę fascynowano się od dawna. Na podstawie dialektów, stroju regionalnego oraz pewnych przejawów kultury rolnej i pastersko-rolnej, architektury, nieco później – poczucia tożsamości lokalnej wyznaczano w Karpatach tzw. granicę góralszczyzny. Po raz pierwszy zajął się tym poeta romantyczny, a zarazem geograf i ludoznawca Wincenty Pol¹⁷. Niemal sto lat potem temat ten wydał się jeszcze istotny dla Romana Reinfussa, prawnika z wykształcenia, a etnografa z zamiłowania¹⁸. W zależności od doboru i interpretacji powyższych czynników granicę tę uważano za trwałą lub za sukcesywnie przesuwaną się na południe. Jednakże należy zwrócić uwagę na niezależność dwóch obszarów badawczych: językoznawczego i etnologicznego. Brakowało badań pozwalających stwierdzić, które zróżnicowania fleksyjne i fonetyczne opisywane przez językoznawców były istotne dla mieszkańców badanych obszarów i na ile można je utożsamić z poczuciem przynależności lokalnej.

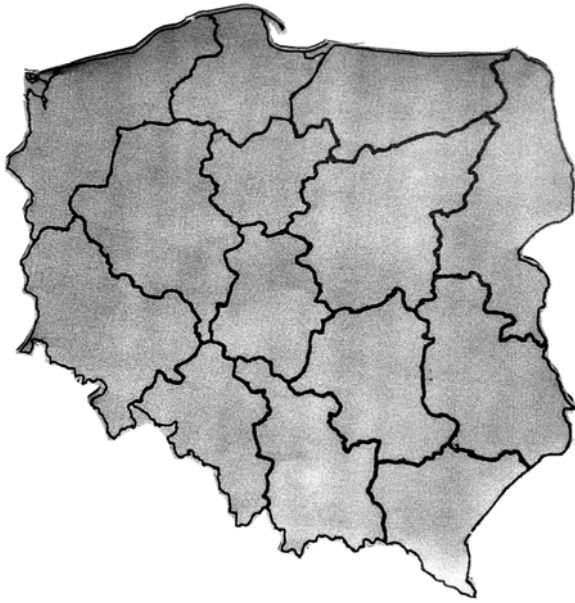
Zwrócono też uwagę na znaczne rozbieżności w literaturze przedmiotu między licznymi propozycjami wytyczania regionów architektonicznych a wieloma funkcjonującymi zasięgami grup czy regionów etnograficznych. Dużym utrudnieniem dla weryfikacji wcześniejszych ustaleń były gwałtownie postępujące (po transformacjach ustrojowych po 1945 r., a potem po 1989) zmiany form kultury globalnej i lokalnej, w tym np. regres budownictwa drewnianego. Szczególnym fenomenem kulturowym okazał się renesans i rozwój architektury Podhala, ponad sto trzydzieści lat temu formalnie sparafrazowanej i neoromantycznie nobilitowanej przez malarza przybyłego z dalekiej Żmudzi, Stanisława Witkiewicza, jako tzw. styl zakopiański, który górale uznali za własny. Natomiast chałupy spiskie, orawskie, łemkowskie zachowały się sporadycznie.

Struktura środowiska kulturowego. Historyczno-kulturowe badania porównawcze doprowadziły do potwierdzenia znaczącej roli dawnej politycznej granicy między zaborem rosyjskim i austriackim (ostania ćwierć XVIII w. do 1918 r.) dla ukształtowania się pewnych odrębności kulturowych po obu jej stronach, np. w sieci osadniczej, w stanie zachowania struktur zabytkowych, w kulturze materialnej i mentalnej. Po blisko osiemdziesięciu latach od odrodzenia państwa polskiego (w tym czasie formułowaliśmy ostateczne wnioski) granica ta

settlement landscape were health resorts developing in former villages and towns at the turn of the 19th and 20th century. They created specific elements of urban composition, such as health resort parks, health-care objects so called spa houses, baths, pump rooms, and complexes of detached pension houses which have been best preserved in Piwniczna, Rabka, Szczawnica, Żegiestów, Muszyna and Krynica.

Intangible and landscape identity factors encompass a vast selection of topics and issues. Among the intangible ones the most significant aspects of one's identity are language, attire and regional architecture. Linguists distinguished the main division line of the so called mazuration, running longitudinally and separating Silesia from Lesser Poland, and then northwards – Greater Poland from Mazovia. They also identified four local dialects and nine sub-dialects (e.g.: Krakow, Podhale-Beskid, Highlanders-Lachian, Sandomierz or Lasowiak). Then, for over a hundred years folklore experts and ethnologists described folk costume as determining regional and local identity. Folk costume combines elements of intangible (spiritual, social) and material culture. Since the end of the 18th century, the Krakow region folk costume was acquiring national symbolic connotations, so that during the next century it became synonymous to a national costume. Since the end of the 19th century, in Podhale the folk costume has functioned as a token of belonging to the 'Highlanders' community, and this role is still valid. The goral tradition has long been regarded as fascinating. The so called 'góral'szczyzna' (highland folklore) borderline was determined in the Carpathian Mountains on the basis of dialects, regional attire and certain manifestations of farming and herding-farming culture, architecture, and later – the sense of local identity. Wincenty Pol¹⁷, a romantic poet as well as a geographer and ethnologist, was the first to address the issue. Almost a hundred years later, the matter also appeared important to Roman Reinfuss, a lawyer by profession and an ethnographer by passion¹⁸. Depending on the selection and interpretation of the above factors, the borderline was either deemed permanent or successively shifting southwards. However, attention should be drawn to the independence of the two research areas: linguistic and ethnological. There was no research that would allow for stating which inflection and phonetic differences, described by linguists, were significant for the inhabitants of examined areas and to what extent they can be equivalent with the sense of local identity.

Attention was also drawn to considerable discrepancies in the literature of the subject between numerous suggestions about outlining architectonic regions and the actually functioning group territories or ethnographic regions. The verification of previous findings was made even more difficult by rapidly progressing (after political transformations after 1945, and then after 1989) changes in the forms of global and local culture, including e.g. regression in timber construc-

Ryc. 1. Schemat terytorialnego podziału Polski na 14 prowincji w projekcie badawczym pt. *Synteza wartości kulturowych przestrzeni Państwa Polskiego* (wg Wysocka E., Konopka M. (red.), *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*, Ciechanów 1997 [Prace Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury nr 25])

Fig. 1. Diagram of the territorial division of Poland into 14 provinces in the research project entitled *Synthesis of cultural values within the borders of the Polish State* (acc. to Wysocka E., Konopka M. (ed.), *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*, Ciechanów 1997 [Prace Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury no 25])

była nadal obecna w krajobrazie kulturowym i w świadomości mieszkańców, a nawet odzwierciedliła się w wynikach wyborów prezydenckich i parlamentarnych pierwszej połowy lat 90. Z tej delimitacji wyłamały się Kraków i Zakopane, które u schyłku wieku XIX pełniły rolę duchowych stolic Polski – państwa w rzeczywistości nieistniejącego, ale zachowanego w pamięci zbiorowej Polaków. Wówczas Kraków emanował myślą i wydarzeniami religijno-patriotycznymi na pozostałe ziemie podzielonej ojczyzny. Z kolei Zakopane i Tatry owiał mit góralszczyzny przechowującej najlepsze wartości polskiej kultury, w tym kontekście Witkiewicz wykreował styl zakopiański, który niemal od razu przerodził się w narodowy „lechicki” – prapolski. Podkreślić też należy znaczenie Częstochowy, która z lokalnego ośrodka kultu maryjnego rozwinęła się w ogólnonarodowe centrum pielgrzymkowe.

Przesłanki do strategii ochrony środowiska kulturowego. Na tle ogólnonarodowym Ziemia Krakowska wyróżnia się bogactwem spuścizny historyczno-kulturowej, które wymaga szczegółowej dokumentacji, kompleksowej ochrony i rewitalizacji. Przede wszystkim – trzy centra o ogromnym potencjale treści kulturowych materialnych i duchowych: Kraków, Częstochowa, Zakopane oraz liczne mniejsze ośrodki miejskie. Zwrócono uwagę na zespoły zdrojowisk ze względu na ich historyczne wartości urbanistyczne oraz leczniczo-rekreacyjne: Piwniczna, Rabka, Szczawnica, Żegiestów, Muszyna i Krynica. Wskazano zwarte obszary

tion. A unique cultural phenomenon was the revival and development of the Podhale region architecture, over a hundred and thirty years ago formally paraphrased and neo-romantically glamourized by a painter from distant Samogitia, Stanisław Witkiewicz, as the so called ‘Zakopane style’ which highlanders adopted as their own. On the other hand, peasant cottages in Spisz, Orava or of the Lemkos provenance survived only sporadically.

Structure of cultural environment. Historical and cultural comparative research resulted in confirming the significant role of the former political border between the Russian – and Austrian-occupied territories (the last quarter of the 18th c. to 1918) in shaping certain cultural differences on both sides of the frontier, e.g. in the settlement network, the state of preservation of historical structures, in material and mental culture. After almost eighty years since Poland regained its independence (in that time we formulated final conclusions) that borderline was still present in the cultural landscape and the inhabitants’ awareness, and was even reflected in the results of presidential and parliamentary elections in the first half of the 1990s. Two towns broke out of that delimitation: Krakow and Zakopane, which towards the end of the 19th century functioned as spiritual capitals of Poland – the state non-existent in reality, yet preserved in the collective memory of the Poles. At that time Krakow emanated ideas and religious-patriotic events onto the remaining lands of the partitioned homeland. In turn Zakopane and the Tatra Mountains were wrapped in the myth of the highland tradition preserving the highest values of Polish culture; in this context Witkiewicz created the Zakopane style which almost immediately became the national “Lechian” – old-Polish one. The significance of Częstochowa, which from a local centre of Marian devotion grew into a national pilgrimage centre, should also be emphasised.

Premises for a cultural environment protection strategy. Against the national background the Krakow Region stands out with its rich historical-cultural heritage that requires detailed documentation, extensive protection and revitalization – first of all, the three cities with immense potential of cultural, material and spiritual content: Krakow, Częstochowa, Zakopane as well as numerous smaller towns. Attention was drawn to health resort complexes because of their historic urban and curative-recreational values: Piwniczna, Rabka, Szczawnica, Żegiestów, Muszyna and Krynica. Naturally and culturally conditioned compact areas and enclaves were also indicated: the entire Podtatrze and Podhale region, Orava and Zamagurze Spiskie with preserved forms of traditional local culture, and the river valleys of the Poprad, the Dunajec, the upper Ropa, the Cedron (with the monastic complex in Kalwaria Zebrzydowska), and the Prądnik River valley (with Ojcow and Pieskowa Skała). It was emphasized that the unique content of the national cultural heritage accumulated in the Krakow

i enklawy uwarunkowane przyrodniczo, jak i kulturowo: całe Podtatrze z Podhalem, Orawą i Zamagurzem Spiskim z zachowanymi formami tradycyjnej kultury lokalnej oraz doliny Popradu, Dunajca, górnej Ropy, Cedronu (z założeniami klasztorowymi Kalwarii Zebrzydowskiej), dolinę Prądnika (z Ojcowem i Pieskową Skałą). Pokreślono, że skumulowany w przestrzeni Ziemi Krakowskiej unikatowy zasób treści ogólnonarodowego dziedzictwa kulturowego w połączeniu z walorami krajobrazowymi i zasobami środowiska naturalnego stwarza możliwości wielokierunkowego rozwoju.

Po latach. Materiały *Syntezy wartości kulturowych przestrzeni Państwa Polskiego*, czyli około 70 pokaznych tomów tekstów wraz z mapami, złożone zostały w Ministerstwie Kultury i Sztuki (obecnie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Dwadzieścia lat temu ukazała się miniaturowa synteza tej wielkiej *Syntezy*. Jest to licząca zaledwie 240 stron książka zatytułowana *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski* pod redakcją prof. Elżbiety Wysockiej z Instytutu Gospodarki Przestrzennej PAN i dra Marka Konopki, historyka i archeologa, ówczesnie dyrektora warszawskiego Ośrodka Dokumentacji Zabytków¹⁹. Zawiera kilka rozdziałów ogólnych²⁰ oraz krótkie abstrakty o poszczególnych prowincjach przygotowane przez ich koordynatorów regionalnych. Dwa lata temu ukazał się jednostronicowy, poniekąd wspomnieniowy, artykuł dra Artura Kostarczyka²¹. Patrząc z dystansu ćwierćwiecza na pomysł *Syntezy* i jego realizację można wskazać zarówno nieuniknione mankamenty, jak też i niespodziewane zalety. Paradoksalnie poważne problemy wynikały z programu badawczego, zbyt szeroko zakreślonego, wymagającego zapoznania się ze zróżnicowanym jakościowo materiałem, ilościowo obszernym, który trzeba było syntetyzować. Niespodziewanie szybka sekwencja społecznych i ekonomicznych przemian po roku 1989 wyprzedziła długo przygotowywane wnioski badawcze – wskutek czego *Synteza* częściowo się zdezaktualizowała. Kolejną wadą był zbyt szczegółowy, wręcz idealistyczny dobór czynników, które wtedy wydawały się istotne: np. architektura regionalna, strój ludowy, historyczne przemiany granic obszarów badawczych. W dynamice przemian po roku 1989 stały się one mało znaczące, rodziły się nowe wyzwania. Wspomniani wcześniej Tomasz Węclawowicz i Kazimierz Trafas w zespole prof. Zygmunta Ziobrowskiego²² opracowali jeden z wariantów planowanego nowego podziału administracyjnego kraju. Wykorzystując pokazny materiał *Syntezy* zaproponowali 10 dużych województw i względnie duże powiaty. Ostatecznie, jak wiadomo, powstało 16 województw i aż 379 małych powiatów w oparciu o zupełnie inne kryteria – polityczne i ekonomiczne.

Pisząc o zaletach trzeba podkreślić, że *Synteza* była tematem interdyscyplinarnym i prawdziwie prekursorskim, gdyż wyprzedzała o kilkanaście lat uchwaloną w 2003 roku Konwencję UNESCO o Ochronie Dziedzictwa Niematerialnego, która notabene przyjęta została w Polsce dopiero 6 lat temu²³. Cel *Syntezy* i zastosowanie jej wyników nazwano by dzisiaj „koncepcją zrównoważonego rozwoju”, uwzględniającą oprócz

Region in combination with the landscape aspects and natural environment resources offers an opportunity of a multi-directional development.

Years later. Materials for the *Synthesis of Cultural Values of the Polish State Space*, namely about 70 large volumes of texts with accompanying maps, was submitted to the Ministry of Arts and Culture (nowadays the Ministry of Culture and National Heritage). Twenty years ago a miniature synthesis of the large *Synthesis* was published. It is a book numbering merely 240 pages, entitled *Polish regions. Culture basis for regionalisation of Poland* edited by prof. Elżbieta Wysocka from the Institute of Land Management and Planning at the Polish Academy of Science and dr Marek Konopka, a historian and archaeologist, at the time director of the Centre for Monument Documentation in Warsaw¹⁹. It includes a few general chapters²⁰ and short abstracts about particular provinces prepared by their regional coordinators. Two years ago a one page long, somewhat reminiscing article was published by dr Artur Kostarczyk²¹. Looking from the perspective of a quarter of a century at the concept of the *Synthesis* and its realisation, one can indicate both unavoidable shortcomings and unexpected merits. Paradoxically, serious problems resulted from the research programme, too broadly outlined, requiring familiarity with a vast quantity of material of varying quality, which had to be synthesised. Unusually rapid sequence of social and economic transformations after the year 1989 outdistanced the long-prepared research conclusions – due to which the *Synthesis* became partially outdated. Another drawback was a too detailed, almost idealistic selection of factors that seemed relevant at the time: e.g. regional architecture, folk costume, and historic alterations in the borderlines of the research areas. Within the dynamic transformations after 1989 they became insignificant as new challenges arose. The already mentioned Tomasz Węclawowicz and Kazimierz Trafas, with the team led by prof. Zygmunt Ziobrowski²², prepared one variant of the planned new administrative division of the country. Using the impressive materials from the *Synthesis*, they suggested 10 large voivodeships and relatively large district. Ultimately, as it is generally known, 16 voivodeships and as many as 379 small districts were created on the basis of completely different criteria – political and economical.

As far as its virtues are concerned, it should be emphasised that the *Synthesis* was an interdisciplinary and truly precursor as it preceded by several years the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage passed in 2003 which, *nota bene*, was approved in Poland merely 6 years ago²³. The aim of the *Synthesis* and application of its results would today be called the “concept of sustainable development”, which also considered cultural factors besides the economic ones. Recently published abridged report from an international research project entitled *Cultural Heritage Counts for Europe*²⁴ presents a “multi-faceted and holistic impact of heritage on various spheres of

czynników ekonomicznych także czynniki kulturowe. Niedawno wydany skrót raportu międzynarodowego projektu badawczego pt. *Cultural Heritage Counts for Europe*²⁴ prezentuje „wieloaspektowy i holistyczny wpływ dziedzictwa na różne sfery życia – gospodarkę, społeczeństwo kulturę i środowisko naturalne (...) na wszystkich poziomach: lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim”. W ministerialnym gmachu leżą zatem zapomniane materiały badawcze, które po latach są ideowo nadal nośne, a merytorycznie cenne.

life – economy, society, culture and natural environment (...) on all levels: local, regional, national and European”. However research materials which, after years, are still ideologically valid and factually valuable are lying forgotten in the Ministry building.

¹ Aleksander Gieysztor (1916–1999), prof. zw. dr hab., historyk kultury – mediewista, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, wieloletni prezes Polskiej Akademii Nauk, pierwszy długoletni dyrektor Zamku Królewskiego w Warszawie, *doctor honoris causa* wielu uniwersytetów w kraju i zagranicą, Kawaler Orderu Orła Białego.

² Por. m.in.: Podraza A. *Wielkie regiony historyczne w Europie. Pojęcie i przydatność badawcza*. Sprawozdania z Posiedzeń o. PAN w Krakowie; XXIII(2), 1981, s. 308–310; Piskozub A. *Dziedzictwo polskiej przestrzeni. Geograficzno-historyczne podstawy struktur przestrzennych Ziemi Polskich*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1987; Bujak J., Zambrzycka-Steczkowska A., Godula R. (red.) *Kraków. Przestrzenie kulturowe*. Kraków 1993; Węclawowicz G. *Contemporary Poland: Space and Society*. London 1996; Węclawowicz T., *Przemiany krajobrazu kulturowego*. W: Warszńska J. (red.) *Karpaty polskie*. Kraków 1997, s. 169–180.

³ Prac z tego zakresu nie sposób wymienić ze względu na ich znaczną różnorodność i liczebność. Przywołuję kilka, by uświadomić wieloaspektowość tujć: Posern-Zieliński A. *Rzeka jako element tożsamości kulturowej*. *Rzeka* 9, 2000, s. 15–39; Wojtanowicz J. *Europejska przestrzeń geograficzno-kulturowa*. Lublin 2008; Misiak T. *Estetyczne konteksty audiosfery*. Poznań 2009; Sotkupova B., Godula-Węclawowicz R., Hroch M. (ed.) *Společnost českých zemí v evropských kontextech*. Praha 2012; Bernat S. *Przestrzeń kulturowa a krajobraz kulturowy na listach UNESCO*. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego 24, 2014, s. 115–132; Czajkowski M. J., Węclawowicz T. *Chronotopos monasticus. The Medieval Clock and the Rhythm of Monastic Life at the Mogila Abbey near Krakow*, Kraków 2016; Węclawowicz T. *Chronotopos monasticus versus chronotopos musealis*. W: *Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. Piotra Pawła Maniurki*, Opole 2018 (w druku).

⁴ Tak sformułowali to redaktorzy książki omawiającej zwycięże wyniki *Syntezy*. Por.: *Od redakcji* [w:] Elżbieta Wysocka, Marek Konopka (red.), *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*, Ciechanów 1997 [*Prace Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury* nr 25], s. 6.

⁵ Alicja Karłowska-Kamzowa (1935–1999) prof. zw. dr hab., historyk sztuki – mediewistka, profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, wieloletnia wiceprezes i prezes Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

⁶ Henryk Samsonowicz (1930–), prof. zw. dr hab., historyk-mediewista, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, dziekan Wydziału Historycznego UW, w latach 1980–1982 rektor UW, w latach 1989–1991 Minister Edukacji Narodowej, Kawaler Orderu Orła Białego.

⁷ Janusz Bogdanowski (1929–2003), prof. zw. dr hab. inż., architekt krajobrazu, profesor Politechniki Krakowskiej,

wieloletni Przewodniczący Komisji Urbanistyki i Architektury Polskiej Akademii Nauk.

⁸ Artur Kostarczyk (1951–), dr inż., architekt i urbanista, wieloletni dyrektor Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Gdańsku, adiunkt w Katedrze Gospodarki Przestrzennej Instytutu Geografii Uniwersytetu Gdańskiego.

⁹ Kazimierz Kuśnierz (1948–), prof. dr hab., architekt, specjalizuje się w problematyce historii architektury i urbanistyki, w ochronie zabytków i krajobrazu kulturowego, z Instytutem Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej związany od 1973 r., wieloletni członek Głównej Komisji Konserwatorskiej przy Generalnym Konserwatorze Zabytków RP.

¹⁰ Maria Strycharska-Brzezina, prof. dr hab., polonistka, badaczka języków mniejszości narodowych, zawodowo związana z Uniwersytetem Jagiellońskim od 1965 r.

¹¹ Antoni Jackowski (1935–) prof. zw. dr hab., geograf turystyki i religii, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, dziekan Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi (1993–1999), założyciel i wieloletni kierownik Zakładu Geografii Religii w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ.

¹² Kazimierz Trafas (1939–2004), prof. dr hab., geograf i kartograf, badacz zmian środowiska geograficznego, osadnictwa i sieci dróg, wieloletni pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, wykładał także Uniwersytecie Warszawskim i Politechnice Krakowskiej. W latach 1990–2003 pracował równolegle w Urzędzie Miasta Krakowa jako dyrektor Wydziału Strategii i Rozwoju.

¹³ Zygmunt Górka (1945–), prof. dr hab., geograf osadnictwa wiejskiego i miejskiego, badacz przemian społeczno-gospodarczych przestrzeni miasta, wieloletni pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹⁴ Jacek Laberschek, dr, historyk, badacz krajobrazu naturalnego i dziejów osadnictwa w średniowieczu ze szczególnym uwzględnieniem Małopolski.

¹⁵ W niniejszym artykule musiano zrezygnować z odwołań do wielotematycznej literatury przedmiotu, która była bazą syntetycznego opracowania dziedzictwa kulturowego Ziemi Krakowskiej, liczącego kilkaset stron tekstu, z kilkudziesięcioma mapami i wykazami oraz szczegółową bibliografią. Tak jak i pozostałe „ziemie”, leży zapomniana w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W roku 1997 ukazało się krótkie omówienie problematyki krakowskiej prowincji, aczkolwiek także niewspółmiernie skrótowe w porównaniu do niepublikowanego końcowego opracowania – zob. Godula R., Węclawowicz T. *Ziemia Krakowska*. W: *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*. Ciechanów 1997, s. 2007–2019.

- ¹⁶ Gorlice w połowie lat 90. włączono do nowego województwa małopolskiego.
- ¹⁷ Wincenty Pol, właściwie Wincenty Ferreriusz Jakub Pohl von Pollenburg (1807–1872), powstaniec listopadowy, poeta, geograf, założyciel pierwszej na ziemiach polskich katedry geografii w Uniwersytecie Jagiellońskim. Por. Jackowski A., Sołjan I. (red.), *Wincenty Pol jako geograf i krajoznawca*. Kraków 2006.
- ¹⁸ Reinfuss R. *Pogranicze krakowsko-góralskie w świetle dawnych i nowszych prac etnograficznych*, Lud 36: 1946.
- ¹⁹ Wysocka E., Konopka M. (red.), *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*, Ciechanów 1997 [*Prace Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury* nr 25].
- ²⁰ Por. Wysocka E., *Poszukiwanie zintegrowanej wieloaspektowej wykładni regionalizacji*; Kostarczyk A. *Dziedzictwo kulturowe regionów Polski*; Goduła R., Węclawowicz T. *Aspekty tożsamości kulturowe*; Konopka M. *Wartości kulturowe w regionalizacji. Znaki kultury, znaki tożsamości*. W: Wysocka E., Konopka M. (red.), *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*, Ciechanów 1997, s. odpowiednio 9–20, 21–26, 27–32, 33–41.
- ²¹ Kostarczyk A. *Przypomnienie Syntezy kulturowych wartości przestrzeni Państwa Polskiego*. Przegląd Urbanistyczny. Seria wydawnicza Towarzystwa Urbanistów Polskich XII, 2016, s. 4.
- ²² Zygmunt Ziobrowski (1938-), prof. dr hab. inż. arch., architekt i urbanista, wieloletni wicedyrektor i dyrektor

Instytutu Rozwoju Miast w Krakowie, członek Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.

- ²³ *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką. Konwencja została uchwalona podczas 32 sesji Zgromadzenia Ogólnego UNESCO 17 października 2003 roku głosami 120 państw. Weszła w życie 20 kwietnia 2006 roku, po ratyfikacji przez 30 państw zgodnie z art. 34. Do końca października 2012 roku ratyfikowało ją 148 państw. Por.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Konwencja_UNESCO_w_sprawie_ochrony_niematerialnego_dziedzictwa_kulturowego; http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst%20Konwencji%20o%20ochronie%20dziedzictwa%20niematerialnego/
- ²⁴ *Cultural Heritage Counts for Europe: Dziedzictwo Kulturowe ma znaczenie dla Europy. Skróty raportu*, Kraków. Międzynarodowe Centrum Kultury 2015. Pełny tekst <http://mck.krakow.pl/artukul/cultural-heritage-counts-for-europe-raport> Por. też: Ashworth G. *Planowanie dziedzictwa*, Kraków. Międzynarodowe Centrum Kultury 2015 oraz Kusek R., Purchla J. (red.), *Heritage and the City*, Kraków, Międzynarodowe Centrum Kultury, 2017.

Streszczenie

Zapoczątkowany jesienią roku 1989 pod patronatem Ministerstwa Kultury pięcioletni temat badawczy *Synteza wartości kulturowych przestrzeni Państwa Polskiego* miał na celu systematyczne podsumowanie wiedzy historyczno-kulturowej z rozmaitych dyscyplin naukowych, a jego rezultaty miały być wykorzystywane m.in. w decyzjach administracyjnych, wytycznych konserwatorskich w planach lokalnych i regionalnych. *Synteza* była tematem prawdziwie prekursorskim, gdyż wyprzedzała o kilkanaście lat uchwaloną w 2003 roku Konwencję UNESCO o Ochronie Dziedzictwa Niematerialnego. Materiały badawcze – około 70 pokaźnych tomów tekstów wraz z mapami – złożone w Ministerstwie Kultury (obecnie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego) – są po latach nadal ideowo nośne, a merytorycznie cenne.

Abstract

The five-year research subject entitled *Synthesis of Cultural Values of the Polish State Space*, commenced in the autumn of 1989 under the patronage of the Ministry of Culture, was to provide a systematic resume of historical-cultural knowledge in diverse scientific disciplines, and its results were to be used in e.g. administrative decisions, or conservation guidelines in local and regional plans. The *Synthesis* was a truly precursor subject, since it preceded by several years the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage passed in 2003. Research materials – around 70 largish volumes of texts with accompanying maps – submitted at the Ministry of Culture (currently Ministry of Culture and National Heritage), are still ideologically valid and factually valuable.